

Archeologienota

Berlaar – Schoolstraat 12

Natasja Reyns

Bornem
2023

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bv
Erkend archeoloog: All-Archeo bv, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Natasja Reyns

All-Archeo bv
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2023/12.807/187

© All-Archeo bv

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	13
2.3	Onderzoeksopdracht	14
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	14
2.3.2	Beschrijving geplande werken	15
2.3.3	Werkwijze	23
2.4	Assessmentrapport	23
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	23
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	28
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	32
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	34
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	35
3	Samenvatting	37
4	Bibliografie	38
4.1	Publicaties	38
4.2	Websites	38
5	Bijlagen	39
5.1	Archeologische periodes	39

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2023F11

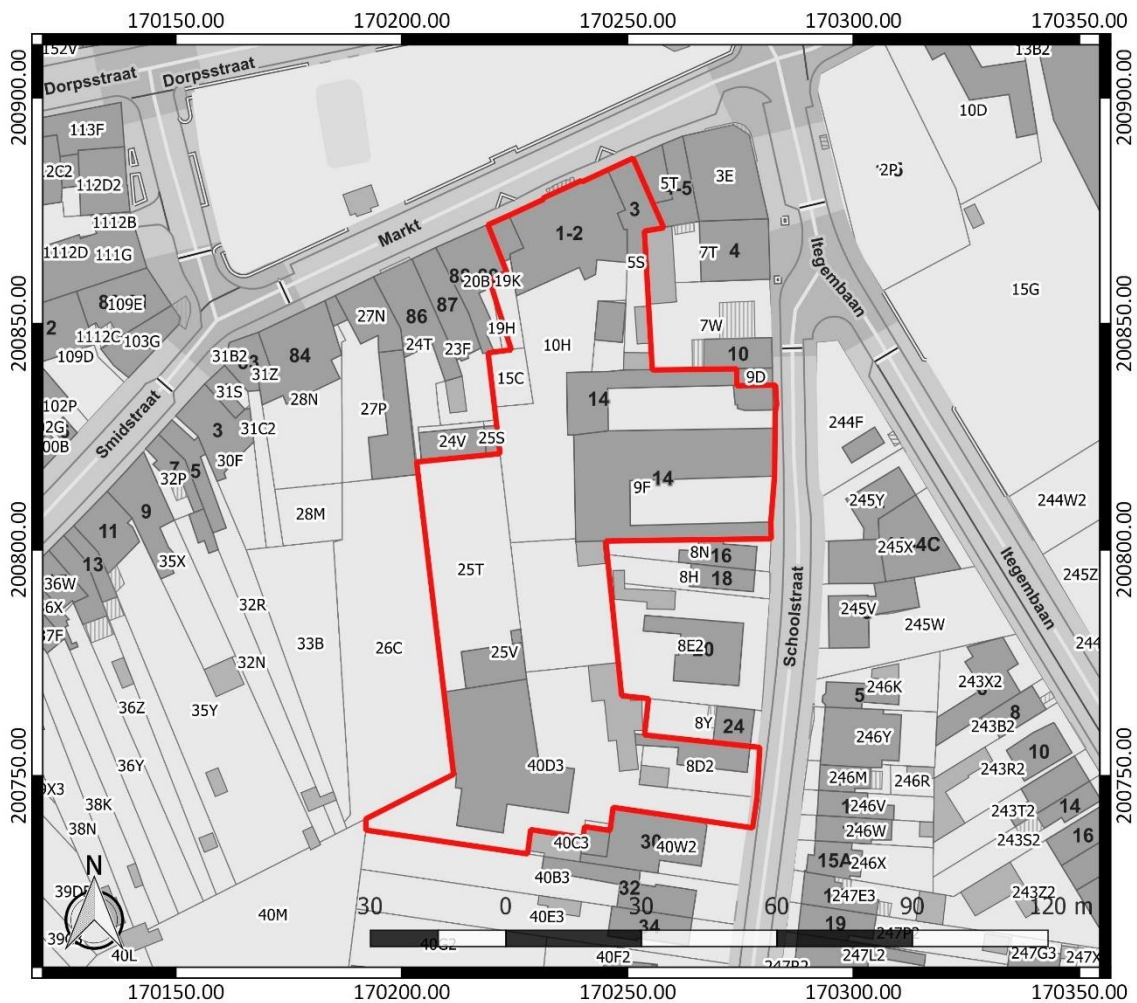
Erkend archeoloog: All-Archeo bv, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): provincie Antwerpen, Berlaar, Schoolstraat, Markt

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

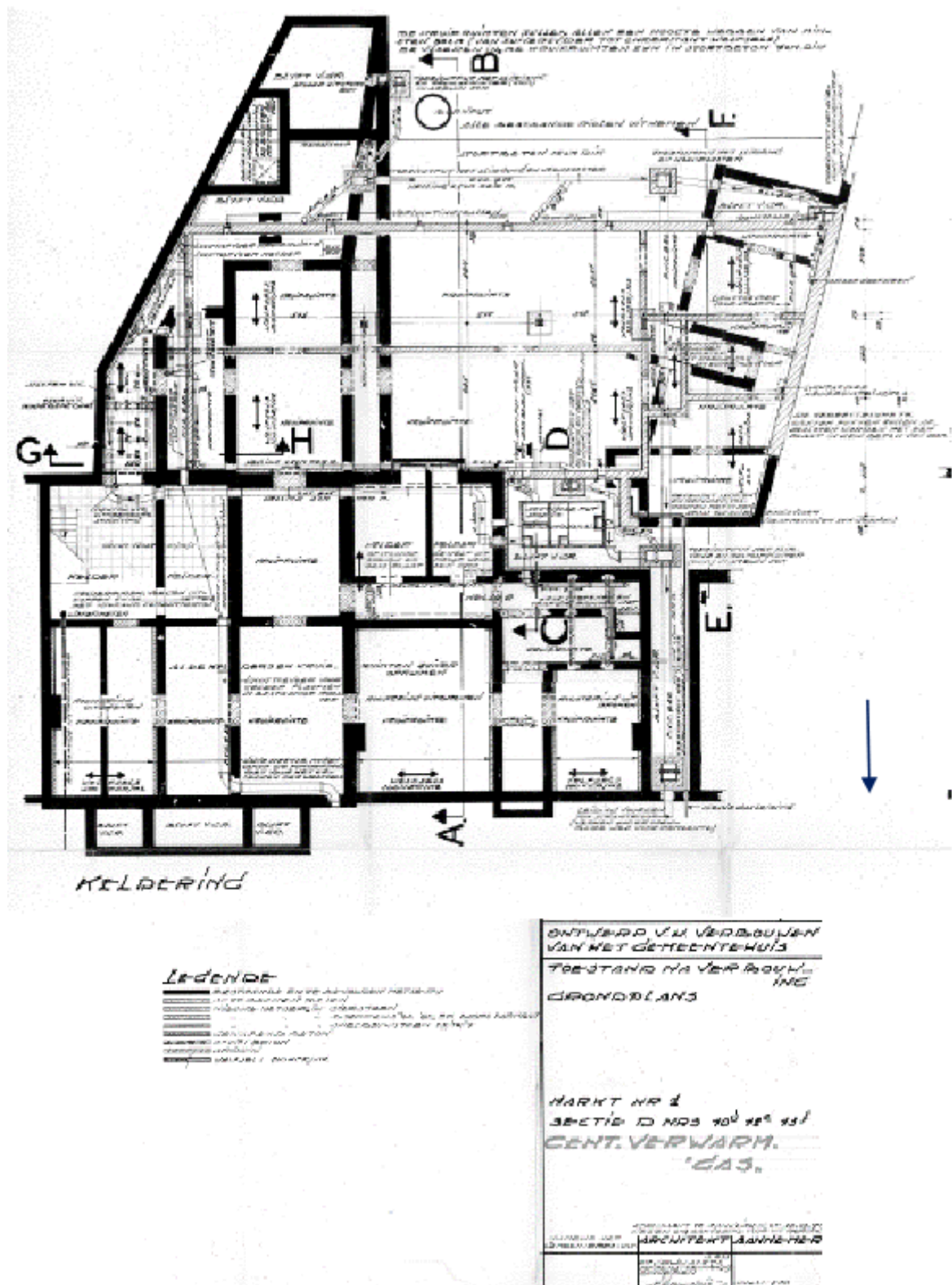
- 170192.07, 200732.76
- 170283.01, 200886.64

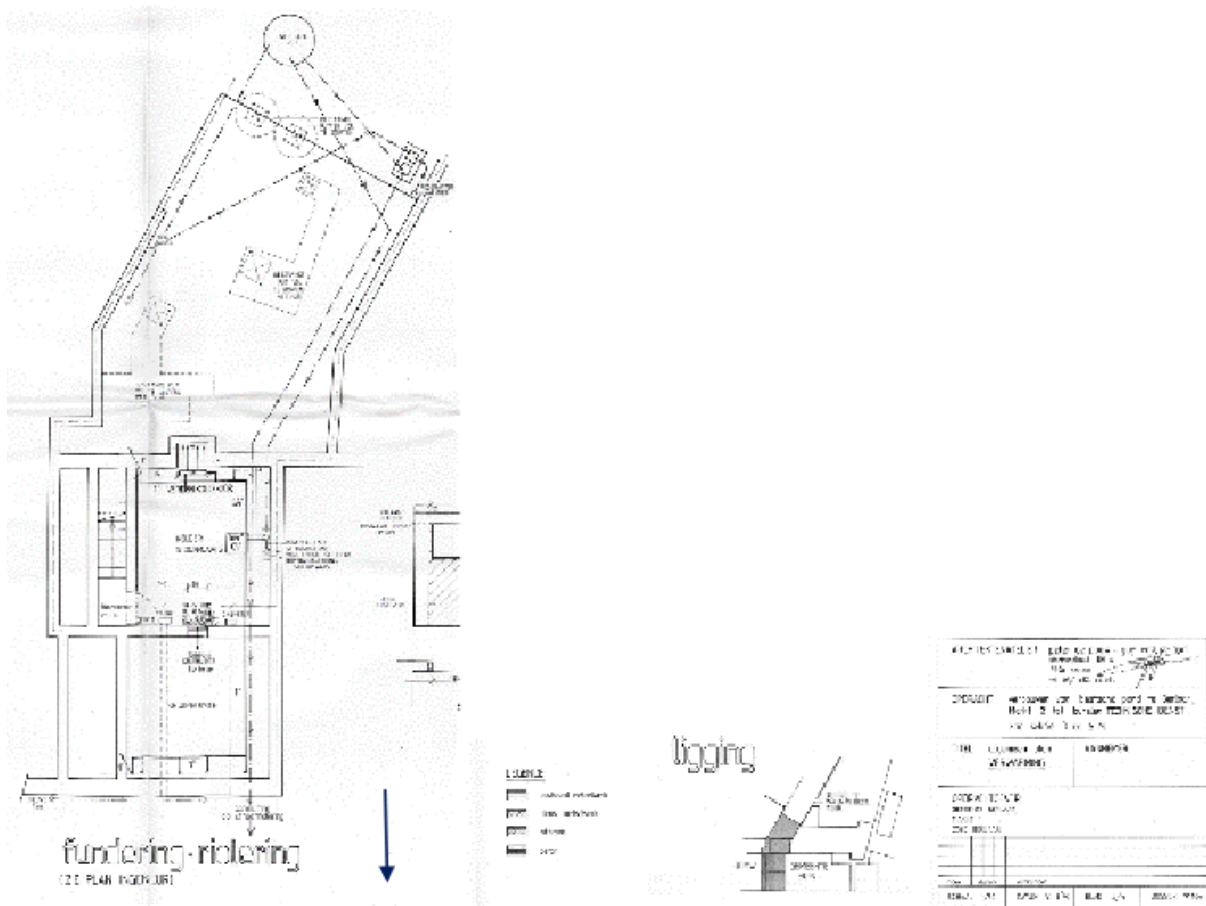
Kadastraal plan:



Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

³ Devroe 2016, 4-5

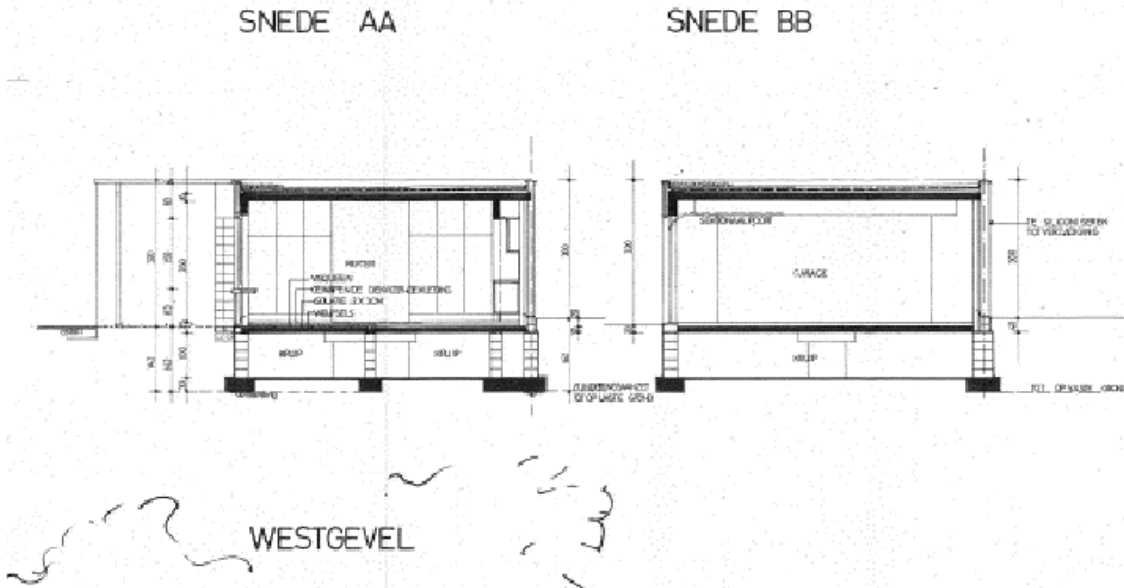




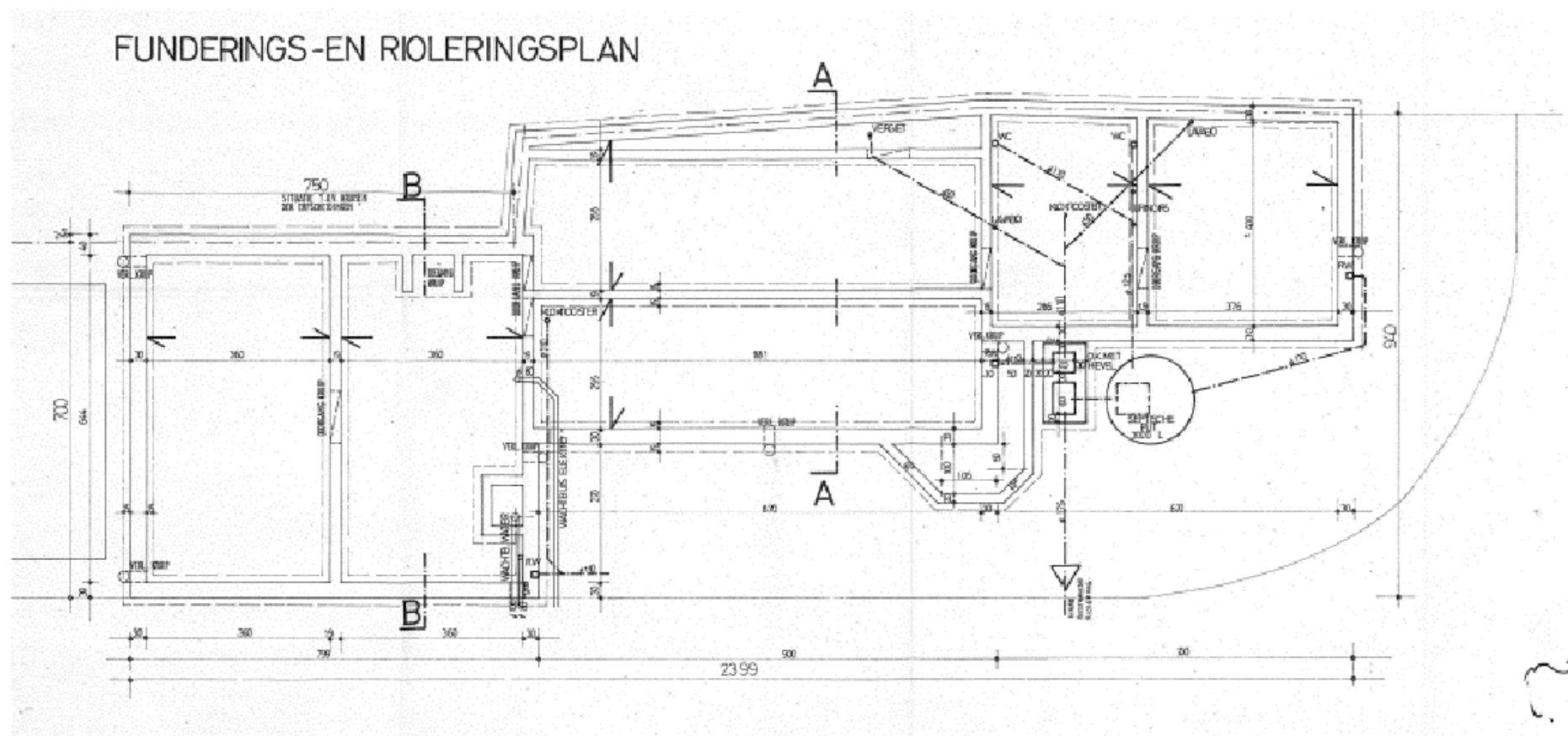
Figuur 4: Funderingsplan uit 1992 (uit Devroe 2016, 5, fig. 5)

Het schoolcomplex was oorspronkelijk niet onderkelderd. In 1987 werd een nieuw gebouw opgericht, dat voorzien is van een kruipkelder. Die is ca. 1 m hoog. In 1999 werd aan de Schoolstraat ook nog een sanitaire ruimte opgericht, net naast gebouw nr. 12. Die heeft ook een kruipruimte van 1 m hoog. De andere gebouwen op het terrein zijn voor zover bekend niet onderkelderd. Wel is er nog sprake van een hoogspanningscabine aan de Schoolstraat.⁴

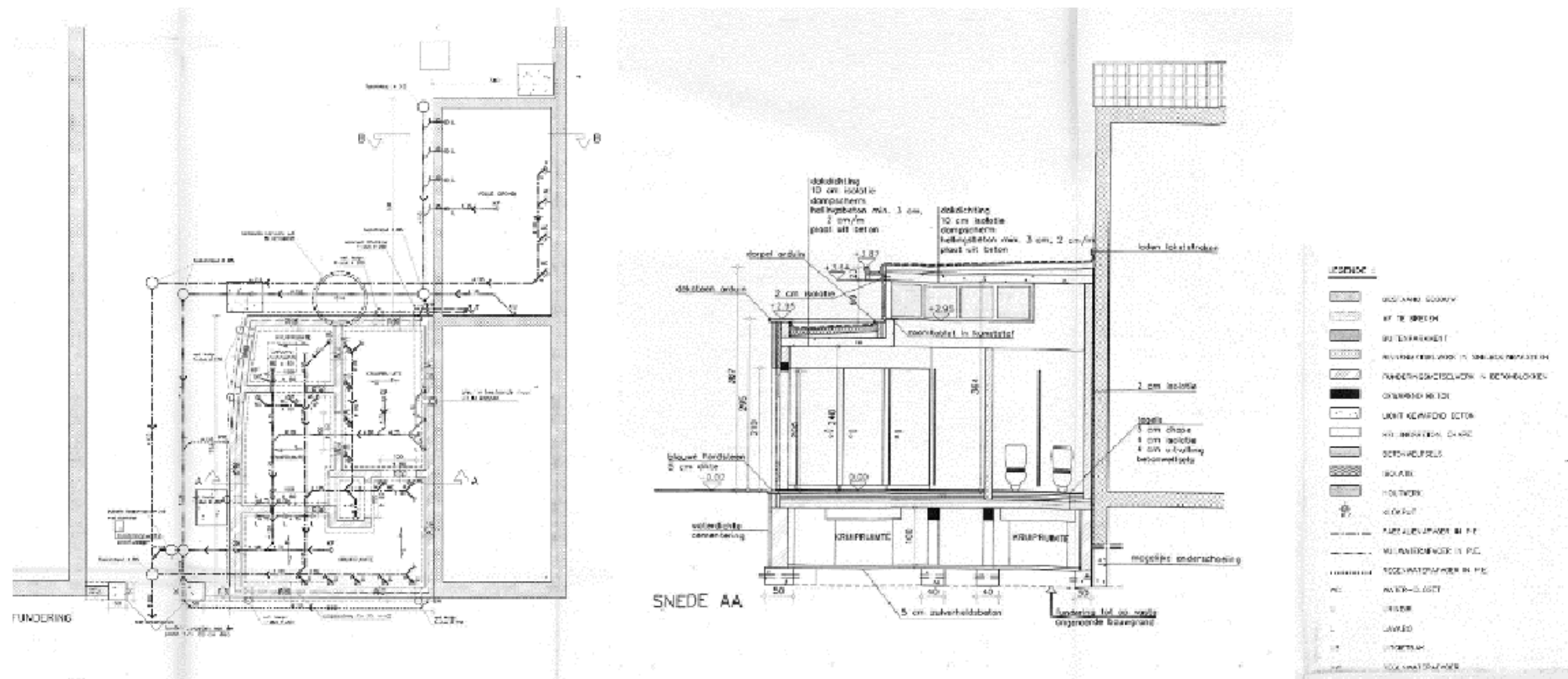
⁴ Devroe 2016, 5-10



Figuur 5: Snedes van het gebouw uit 1987 (uit Devroe 2016, 6, fig. 6)



Figuur 6: Funderings- en rioleringsplan gebouw uit 1987 (uit Devroe 2016, 7, fig. 7)



Figuur 7: Sanitair gebouw uit 1999 (uit Devroe 2016, 8, fig. 8)



Figuur 8: Zicht op de tijdelijk ingerichte parking

2.2 Archeologische voorkennis

Voor het onderzoeksgebied werd in 2016 reeds een archeologienota opgemaakt (ID 727). Het omvatte de uitvoering van een bureauonderzoek en een landschappelijk bodemonderzoek.⁵ Het project waarvoor de archeologienota opgemaakt is, is echter nooit in uitvoering gegaan. Intussen werd een nieuw project opgestart. In functie van het landschappelijk bodemonderzoek werden verspreid op het terrein 7 landschappelijke profielputten van 2 x 2 m aangelegd. Daarvan werden er vijf in detail beschreven. De bodems bestonden uit lemig zand met in de diepte, tussen 50 en 100 cm, lichtjes meer klei. In elke profielput werden bovenaan duidelijke sporen van moderne verstoringen gevonden. Ze houden verband met de aanleg van parkinginfrastructuur, tuinaanleg of de aanleg van een speelplaats.⁶



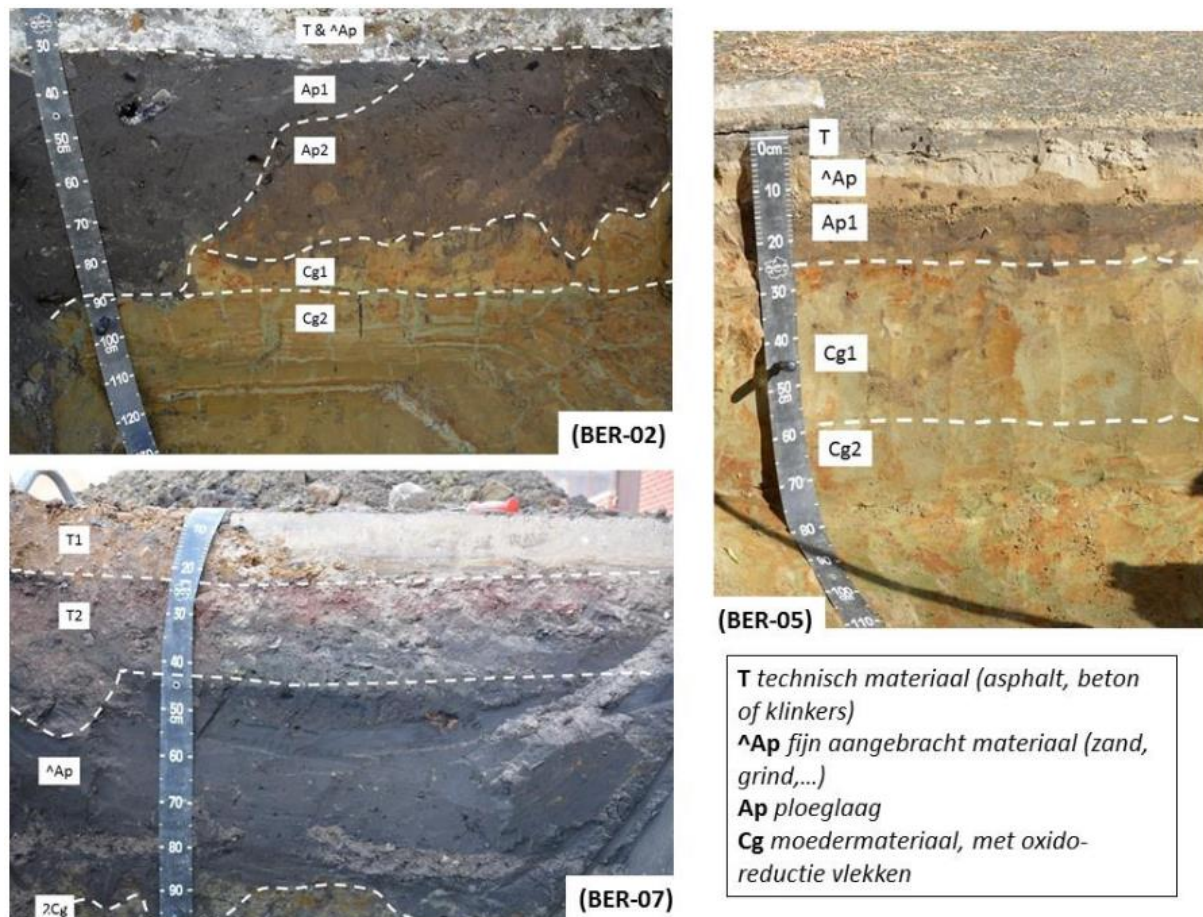
Figuur 9: Plan met situering van de in 2016 uitgevoerde landschappelijke profielputten (Devroe 2016, 38, fig. 36)

In profielputten 1 tot 4 waren nog resten van een zogenaamde bruine plaggenbodem aanwezig. In profielput 5 was sprake van een weinig ontwikkelde bodem met een dunne bewerkingshorizont. In profielputten 6 en 7 bleek tot slot de verstoring zo uitgesproken dat de oorspronkelijke bodem niet bewaard bleef.⁷ Profielput 6 bevond zich in het noordoosten van het terrein, op korte afstand tot profielput 5. Profielput 7 bevond zich in het zuidwesten van het onderzoeksgebied, tussen profielputten 3 en 4. Dit geeft aan dat de bewaringstoestand van de bodem op het terrein sterk varieert, maar dat er geen grote zones afgebakend kunnen worden waar de bodem dusdanig verstoord is dat er geen relevante resten meer te verwachten zijn.

⁵ Devroe 2016

⁶ Devroe 2016, 37-39

⁷ Devroe 2016, 39



Figuur 10: Drie van de bodemprofielen in de aangelegde profielputten (Devroe 2016, 39, fig. 37)

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: in een zone van ca. 6312 m² worden binnen het onderzoeksgebied bodemingrepen gepland.



Figuur 11: Aanduiding van de zone waar bodemingrepen gepland worden, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein wordt de voormalige school herbestemd tot een administratief centrum. Daarvoor wordt een deel van de bestaande bebouwing gesloopt en worden twee beperkte nieuwbouwvolumes op het gelijkvloers toegevoegd. De nieuwe bouwvolumes worden gefundeerd op een vloerplaat op volle grond met daaronder funderingsbalken. Dit betekent een verstoring van naar schatting ca. 80 cm diep. Ook aan de zijde van de Markt wordt een deel van de bestaande bebouwing gesloopt en vervangen door een nieuw bouwvolume. Dit nieuwe volume sluit aan bij het niveau van het gelijkvloers van de bestaande, te behouden bebouwing. Dit ligt hoger dan het huidige maaiveldniveau. Dit betekent dat het terrein plaatselijk opgehoogd wordt voor de bouw van het nieuwe volume. Uitgravingen vinden enkel plaats in functie van de fundering. Het nieuwe volume wordt verder uitgevoerd op een vloerplaat op volle grond en verder ondersteund door funderingsbalken. Die zullen een diepte van ca. 80 cm tot 1,20 m kennen. De ligging van nieuwe nutspuiten is momenteel nog niet bepaald.

Een deel van de bestaande bebouwing en een bestaande hoogspanningscabine blijft behouden. Binnen in de te behouden bebouwing zullen ook aanpassingswerken gebeuren. De bestaande vloeren worden vervangen door een nieuwe vloer.

Recent heeft de gemeente al een tijdelijke parking aangelegd op de site. Daarbij zijn intussen een woning aan de Schoolstraat, de voormalige brandweerpost en enkele garages in het zuiden van het

terrein gesloopt. De tijdelijke parking wordt in de nieuwe plannen bestendigd als definitieve centumparking. Daarvoor wordt de bestaande verharding opgebroken om nieuwe, waterdoorlatende verharding aan te leggen. Samen met de fundering zullen de nieuwe verhardingen een verstoringsdiepte van ca. 50 cm kennen. In andere zones zal groenaanleg plaatsvinden. Daarvoor wordt een pakket teelaarde aangebracht over een diepte van 1 m. Er wordt gras ingezaaid en er worden bomen aangeplant. Ter hoogte van de aan te planten bomen loopt de verstoringsdiepte ook op tot ca. 1 m. In het zuiden van het terrein worden ook nog buffergrachten aangelegd. Die zullen een verstoringsdiepte van ca. 60 cm kennen.



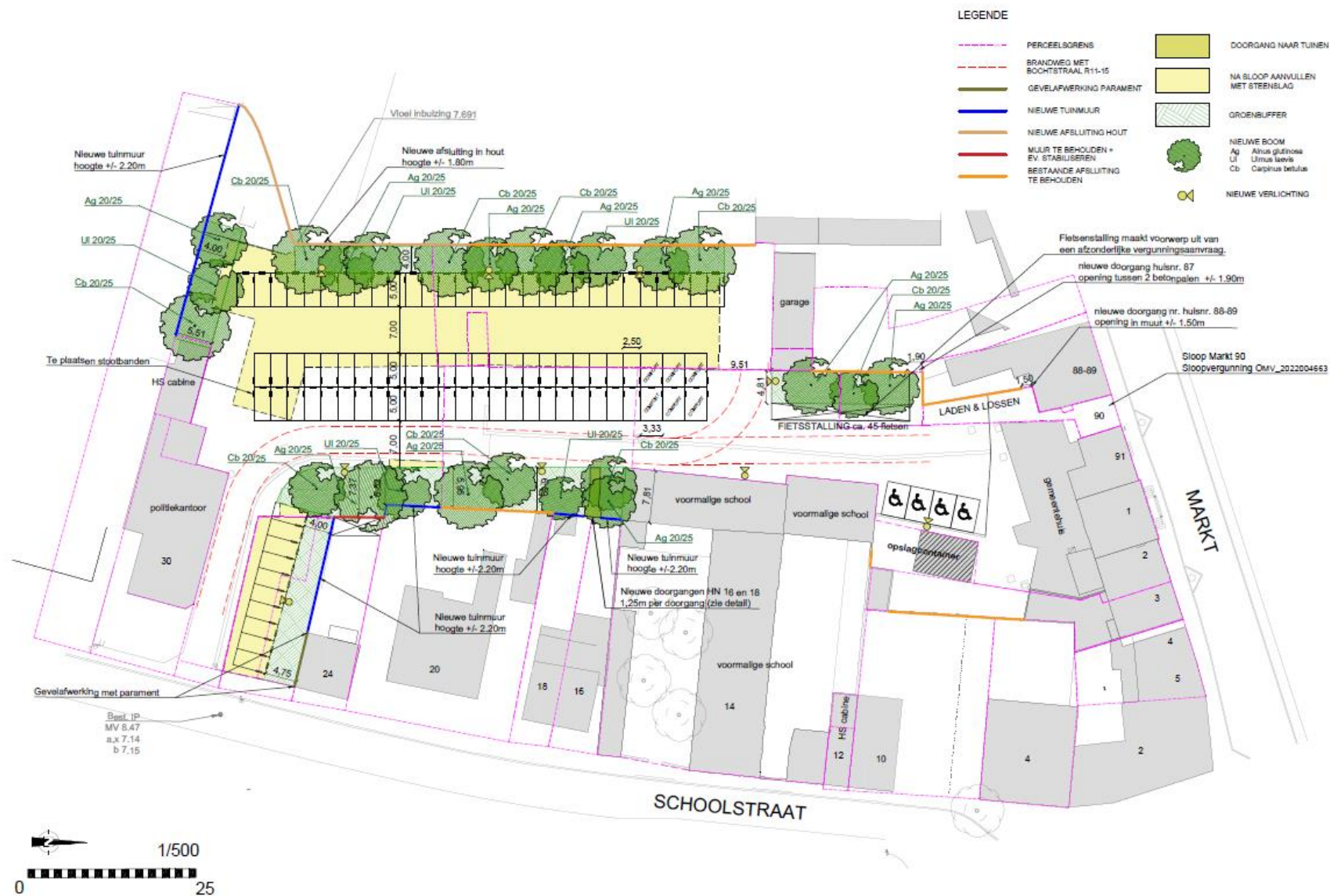
Figuur 12: Inplantingsplan



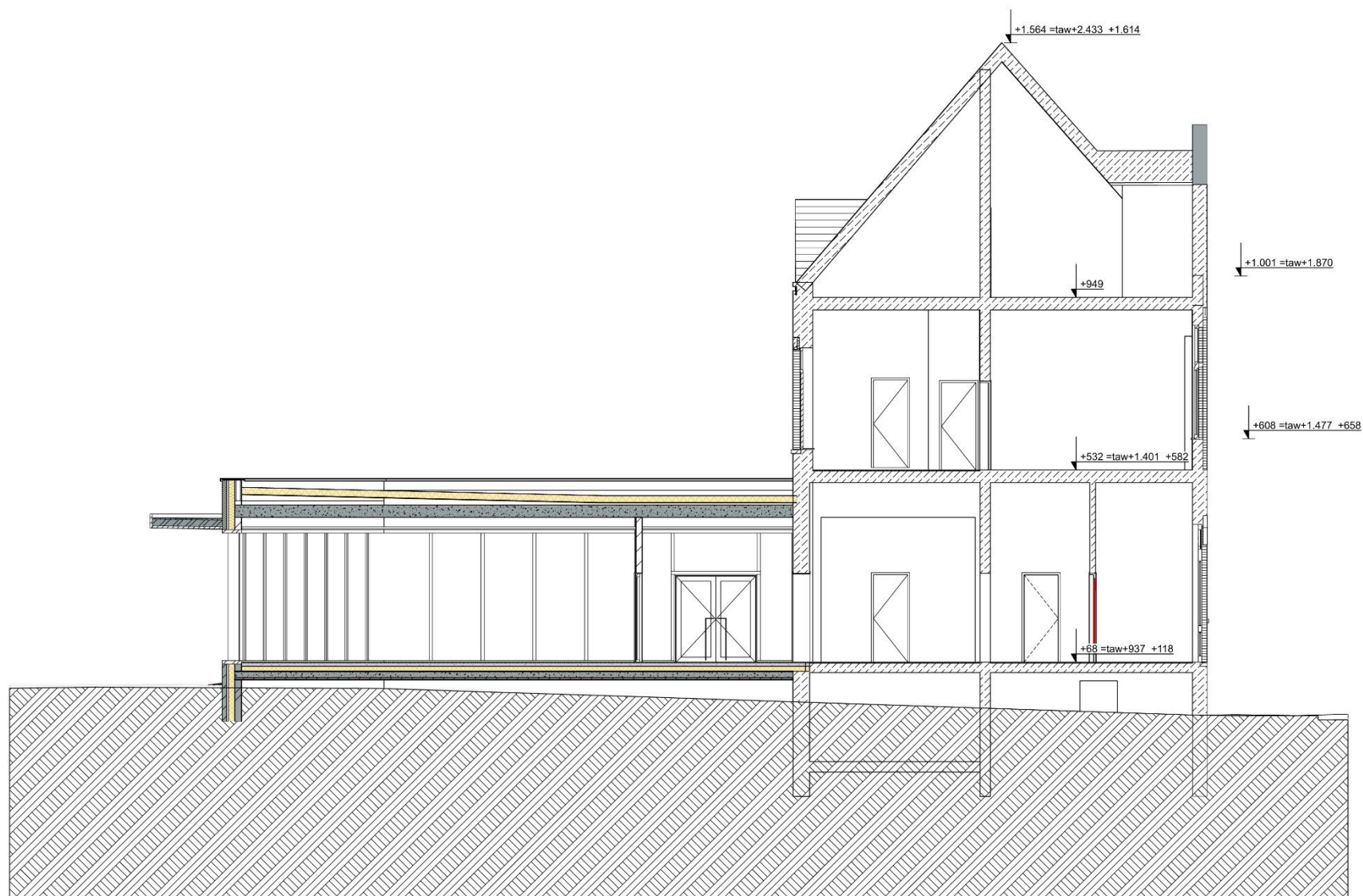
Figuur 13: Ontwerpplan



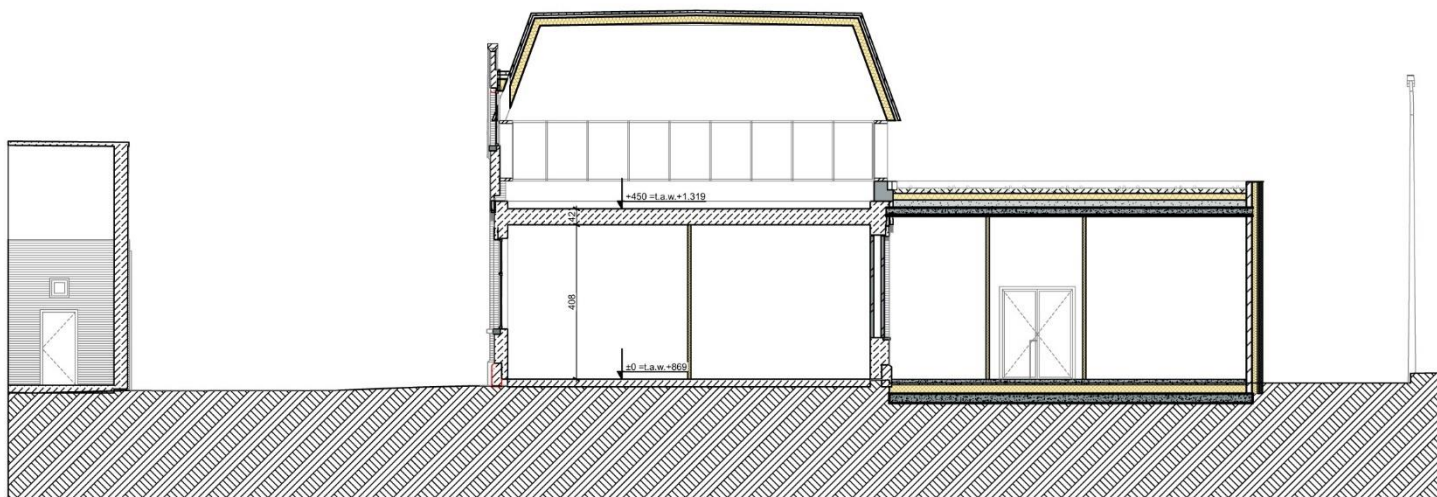
Figuur 14: Bestaande toestand met aanduiding van te slopen bebouwing



Figuur 15: Tijdelijke, reeds aangelegde parking in steenslag (gele zone)



Figuur 16: Snede ontworpen toestand gemeentehuis



Figuur 17: Snede ontworpen toestand schoolgebouw

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een overwegend eerder lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastrale parcellaire de la Belgique van Popp (1842-1879) worden drie momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

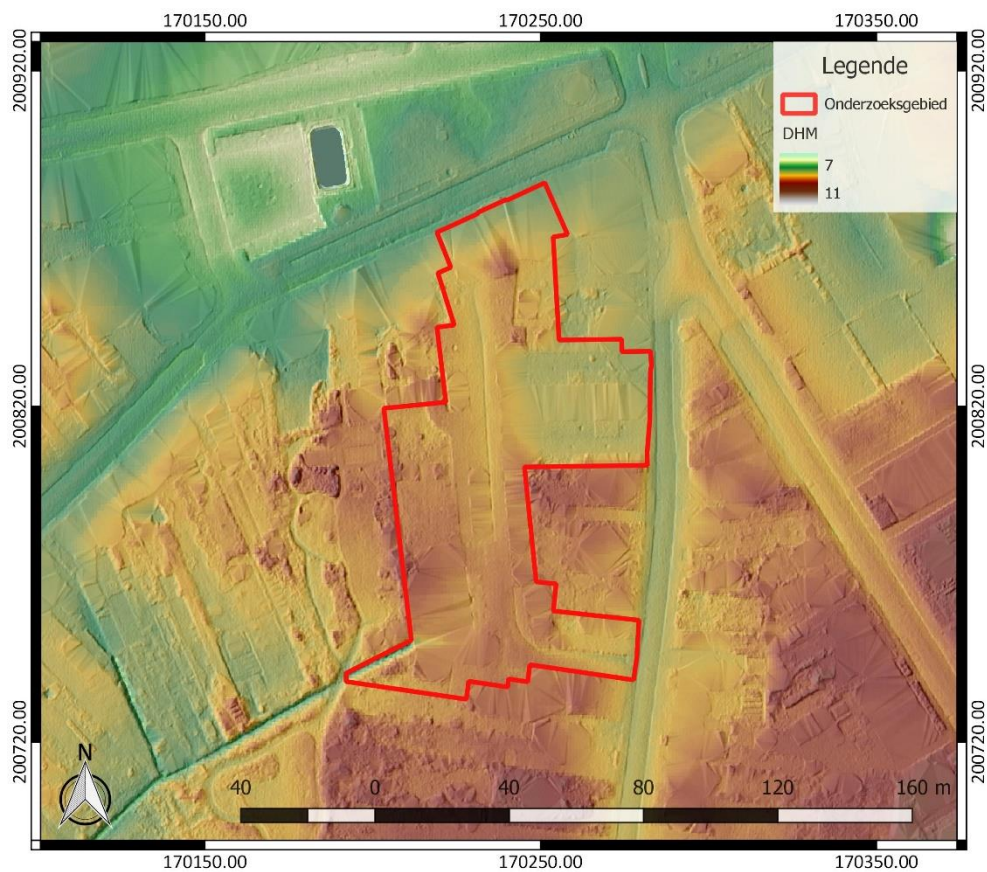
Het onderzoeksgebied is gelegen in het centrum van Berlaar. Het grenst in het noorden aan de Markt en in het oosten aan de Schoolstraat (Figuur 18). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden. Hydrografisch behoort het tot het Netebekken. In de omgeving vinden we verschillende waterlopen (Figuur 20). Ten westen is sprake van de Plasloop. Ten noorden vinden we de Gestelbeek en de Hulstloop. Ten zuiden tot zuidoosten vermelden we ook nog de Ebroekloop en de Smetloop.

Geomorfologisch behoort Berlaar tot de depressie van de *Schijns-Nete*. Dit is een laaggelegen gebied waar de topografie zich beneden de 20 m situeert. Het meest laaggelegen deel van de depressie situeert zich in het zuidwesten, in de omgeving van Lier. Hier ligt de hoogte slechts enkele meters boven het huidige zeeniveau. De lage vlakte wordt doorbroken door twee duidelijke en relatief smalle zuidwest-noordoost gerichte reliëfeenheden: de ruggen van Lichtaart en Geel. De meest uitgesproken rug, die van Lichtaart, sterkt zich uit van het gebied ten noorden van Herentals over Lichtaart tot Kasterlee en is voor een groot deel opgebouwd uit Pliocene sedimenten. Op de rug loopt de hoogte op tot 33 m. De rug van Geel situeert zich zuidelijker en strekt zich uit ten zuiden van Olen in de richting van Geel. Deze rug is opgebouwd uit de Miocene Formatie van Diest.⁸

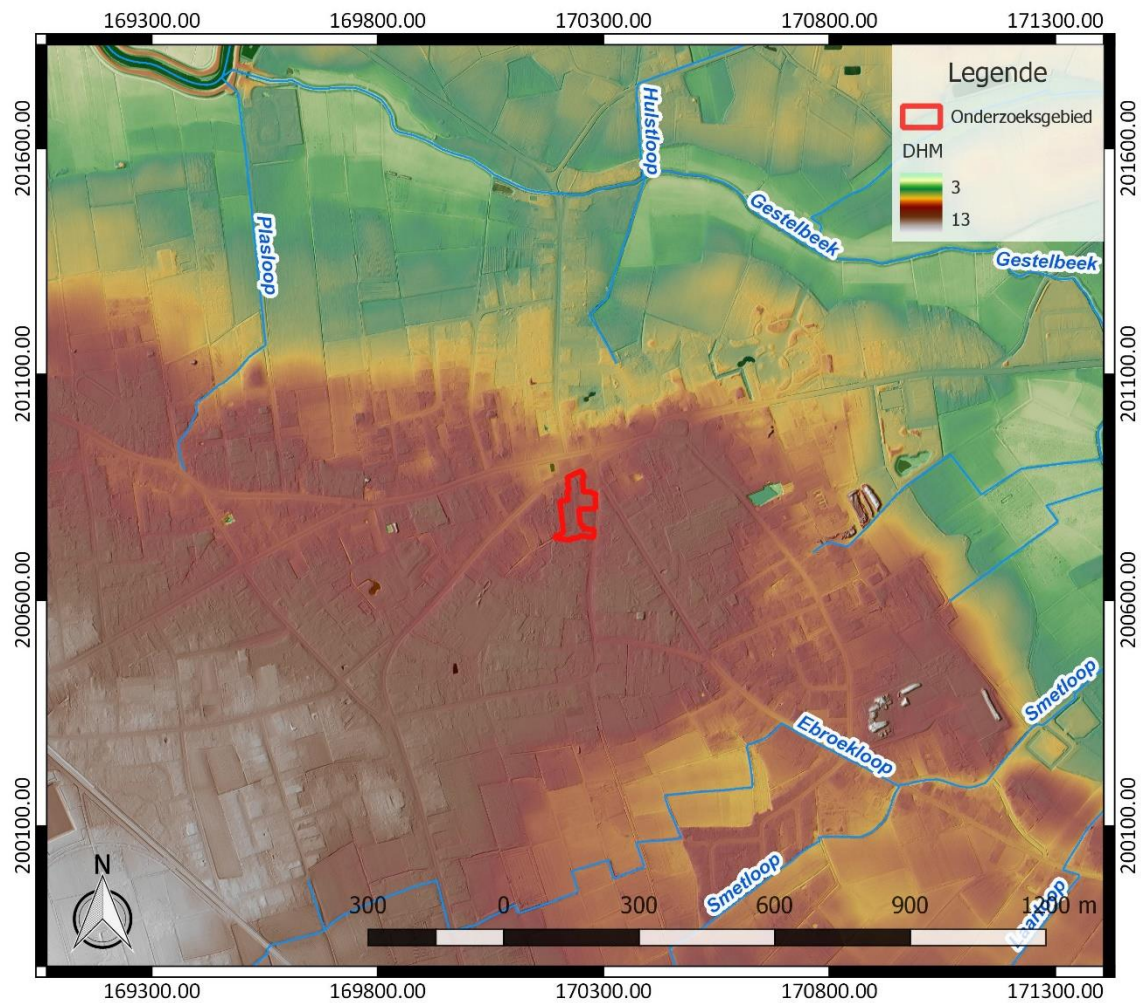
⁸ Goolaerts/Beerten 2006, 2



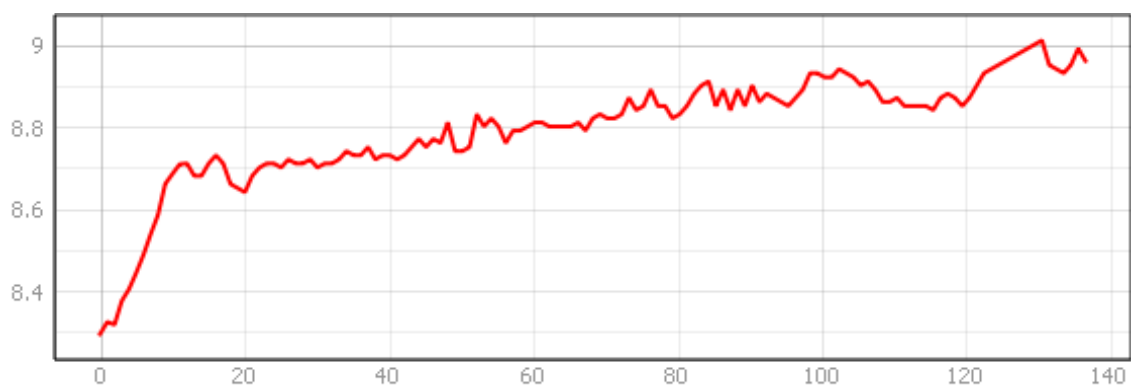
Figuur 18: Luchtfoto van 2022 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)



Figuur 19: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

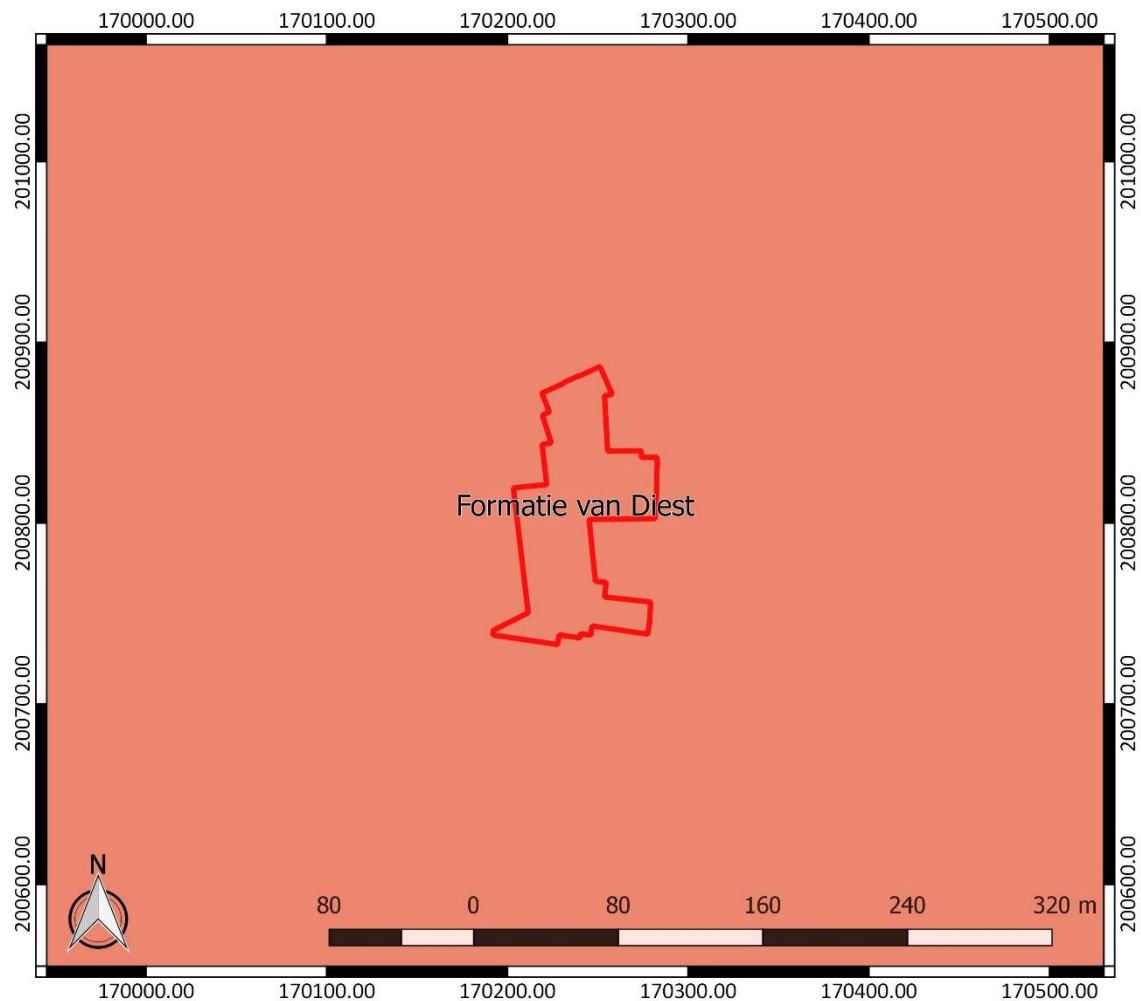


Figuur 20: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)



Figuur 21: Hoogteverloop van noord naar zuid over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Het terrein bevindt zich op een rug in het landschap die zich uitstrekt langs de Gestelbeek. Het helt af naar het noorden toe en kent een hoogte van 8,3 tot 9 m TAW (Figuur 21).



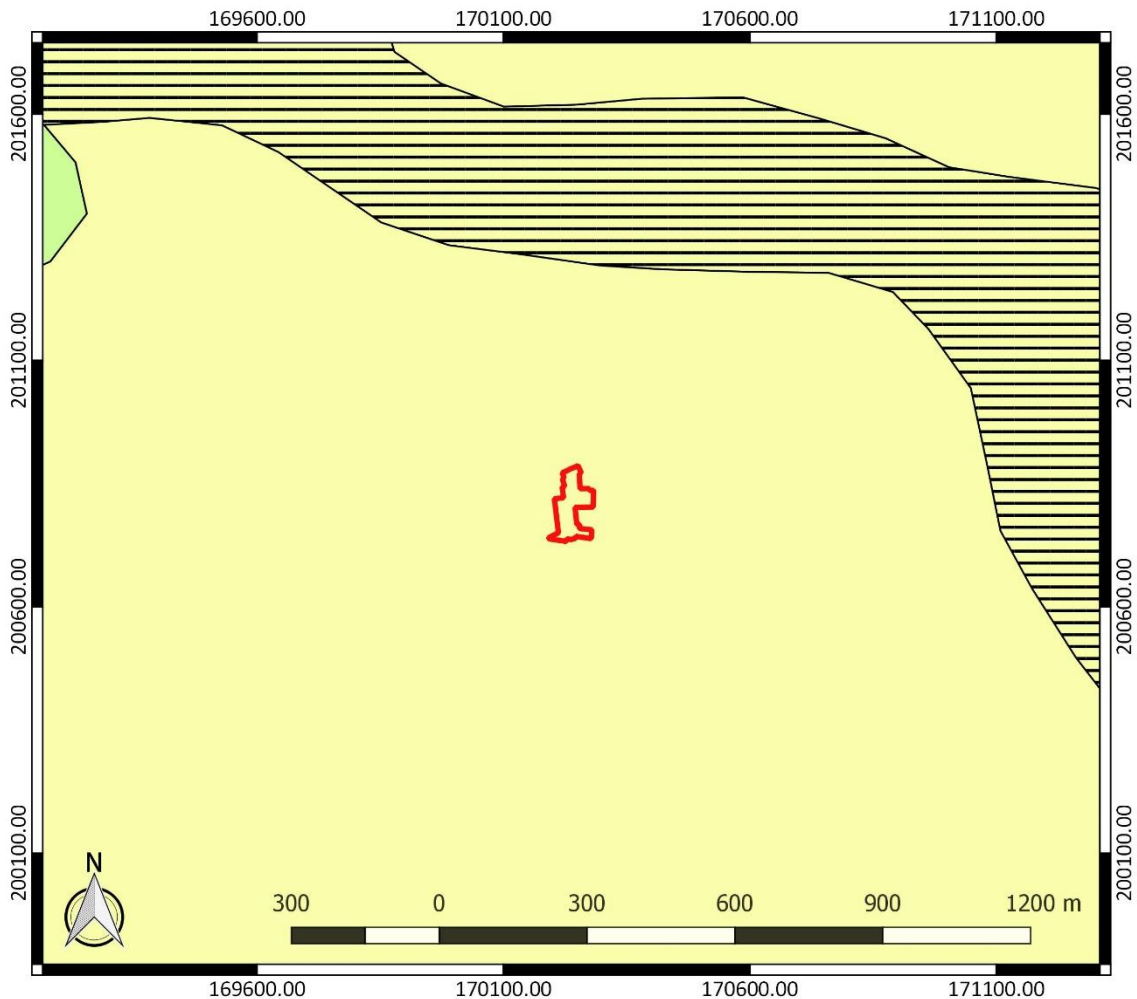
Figuur 22: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 22) bestaat uit de Formatie van Diest. Ze wordt gekenmerkt door groen tot bruin zand, dat heterogeen is en dat meerdere grindlagen, (ijzer)zandsteenbanken, kleirijke horizonten en een schuine gelaagdheid bevat. Het is glauconietrijk en heeft micarrijke horizonten.⁹

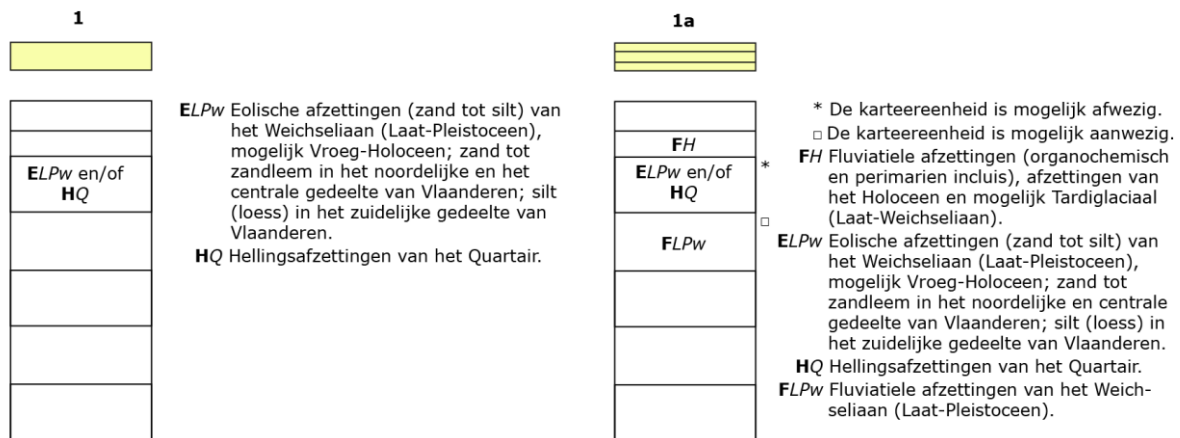
De quartairgeologische kaart (Figuur 23) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Ter hoogte van de vallei van de Gestelbeek zijn er ook oudere fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en jongere fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) aanwezig. Ze zijn gearceerd weergegeven.¹⁰

⁹ www.geopunt.be/kaart

¹⁰ www.geopunt.be/kaart



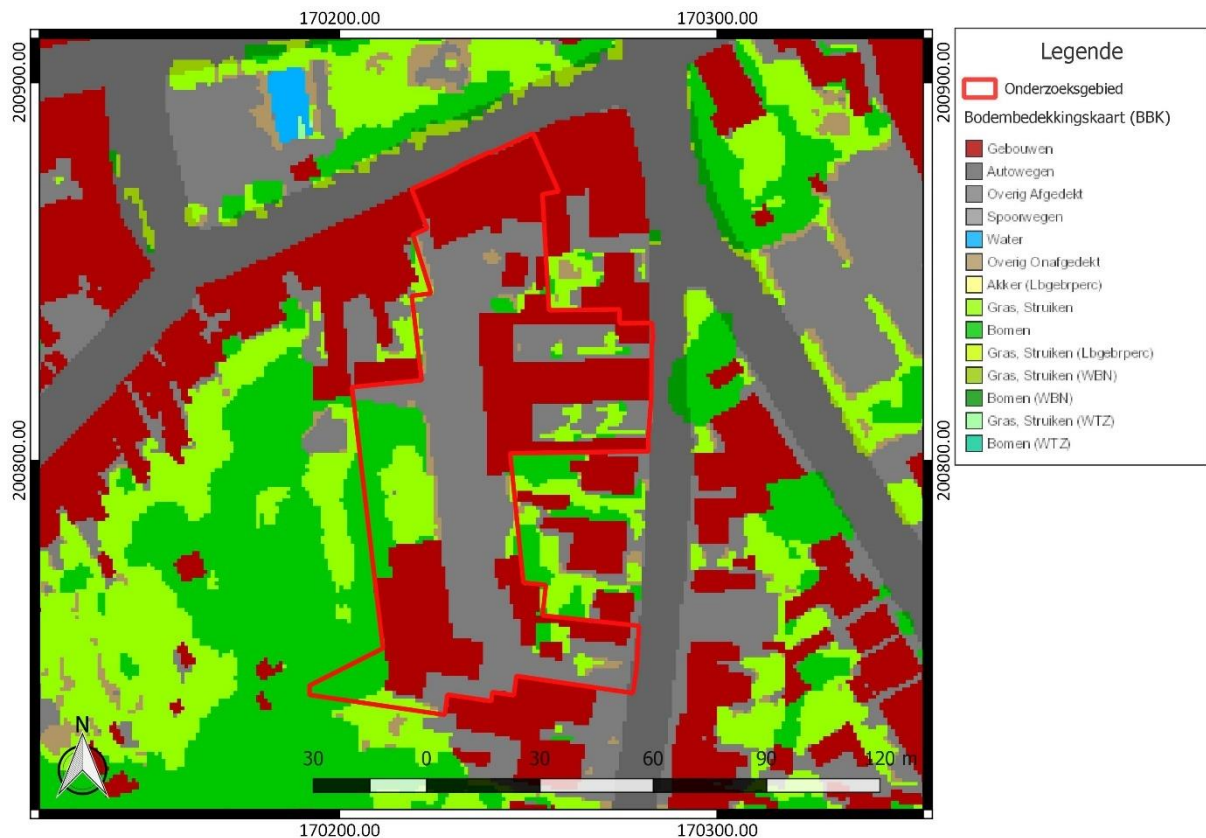
Figuur 23: Quartairegeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



Figuur 24: Legende bij de quartairegeologische kaart (www.geopunt.be)

De bodemkaart situeert het onderzoeksgebied en zijn nabije omgeving in een bebouwde zone (OB). De kaart is daardoor weinig informatief voor het onderzoeksgebied en wordt hier daarom niet weergegeven. Op het terrein werd in het verleden al een landschappelijk bodemonderzoek uitgevoerd, dat meer relevante informatie over de bodemopbouw oplevert. Op basis daarvan weten we dat binnen delen van het onderzoeksgebied de resten van een dikke antropogene humus A horizont te verwachten zijn. De bewaring van het bodemarchief varieert over het terrein. Plaatselijk zijn ernstige verstoringen vastgesteld (zie hoofdstuk 2.2).

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruikskaart gebouwen en verhardingen te bemerken. Voor het overige wordt het onderzoeksgebied volgens de kaart ingenomen door gras en struiken (Figuur 25). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 18). Ondertussen is de bebouwing in het zuiden van het terrein gesloopt en is de zone in het zuidwesten van het terrein en ter hoogte van de gesloopte bebouwing aangevuld met steenslag.



Figuur 25: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

De eerste vermelding van 'Berlaar' gaat terug tot het jaar 1180. Het was oorspronkelijk een heerlijkheid die in het bezit was van de heren van Mechelen en die deel uitmaakte van het Land van Mechelen. De heerlijkheid had minstens vanaf 1286 een eigen schepenbank. Een deel van Berlaar werd in de 13^{de} eeuw afgestaan aan de abdij van Rosendaal te Walem. Dit deel kwam in het begin van de 16^{de} eeuw terug in handen van het Land van Mechelen, dat toen bij het hertogdom Brabant hoorde. In de periode die volgde wisselde het goed regelmatig van eigenaar tot het uiteindelijk in 1781 in handen kwam van Graaf de Merode. Hij was de laatste grondheer. In de tweede helft van de 16^{de} eeuw en aan het einde van de 17^{de} eeuw werd het dorp geteisterd door de godsdienstoorlogen. Ook beide wereldoorlogen lieten hun sporen na.¹¹

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het noorden van het onderzoeksgebied bebouwd is. De rest van het terrein wordt ingenomen door (moes)tuinen (Figuur 26). In het uiterste zuiden is ook nog akkerland

¹¹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Berlaar [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13741> (geraadpleegd op 13 juni 2023).

aangeduid. Ten noorden en ten oosten vinden we al de historische voorlopers van de Markt en de Schoolstraat.

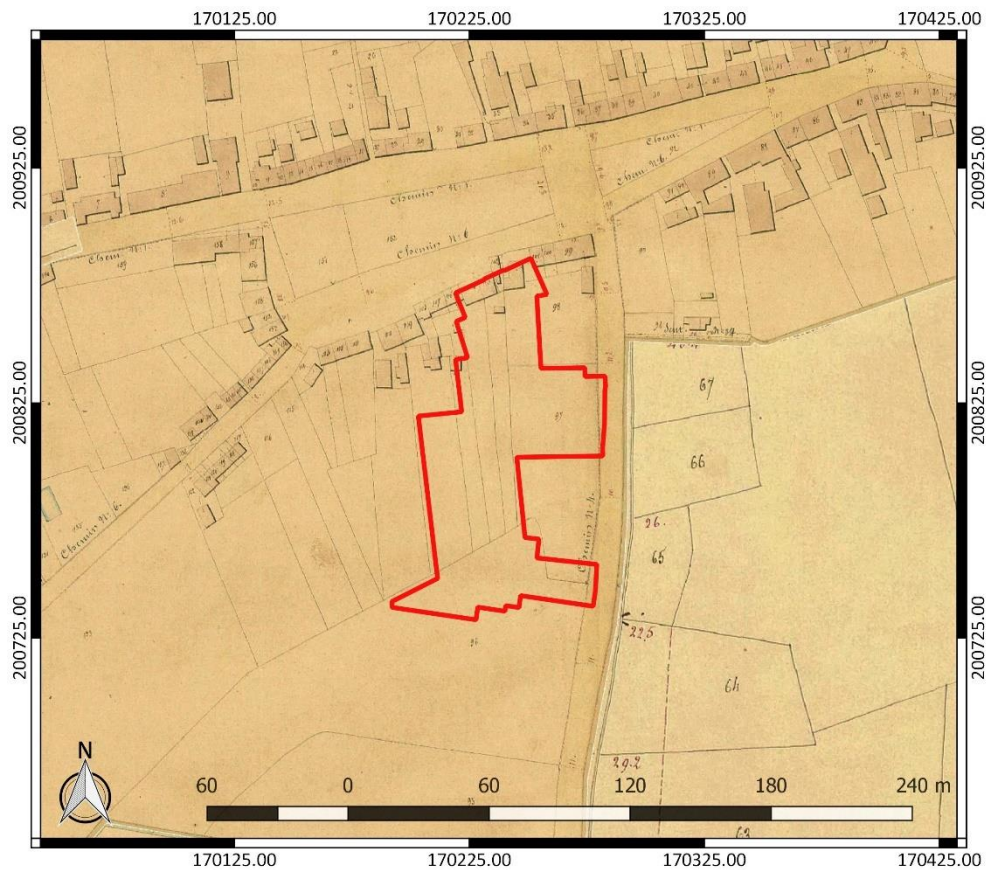


Figuur 26: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

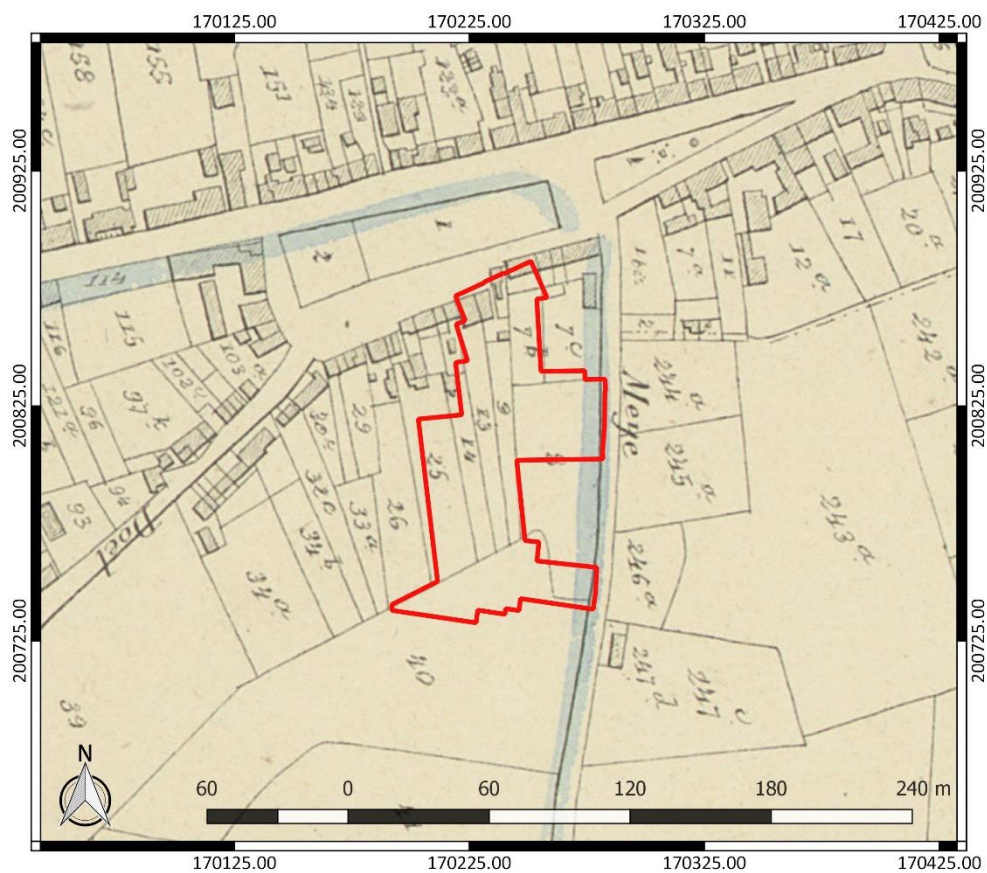
Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is opnieuw bebouwing te zien in het noorden van het onderzoeksgebied. We kunnen er vier bouwvolumes onderscheiden. Vermoedelijk was de rest van het terrein nog steeds in gebruik als (moes)tuin (Figuur 27). De Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) geeft een gelijkaardig beeld als de Atlas der Buurtwegen weer.

In de periode die daarop volgt, ondergaat de bebouwing op het terrein verschillende veranderingen. In het noorden van het terrein, langs de Markt, wordt tussen 1880 en 1882 een gemeentehuis en een voormalige onderwijzerswoning opgetrokken, naar het ontwerp van L. Blomme. De woning maakt vandaag ook deel uit van het gemeentehuis.¹²

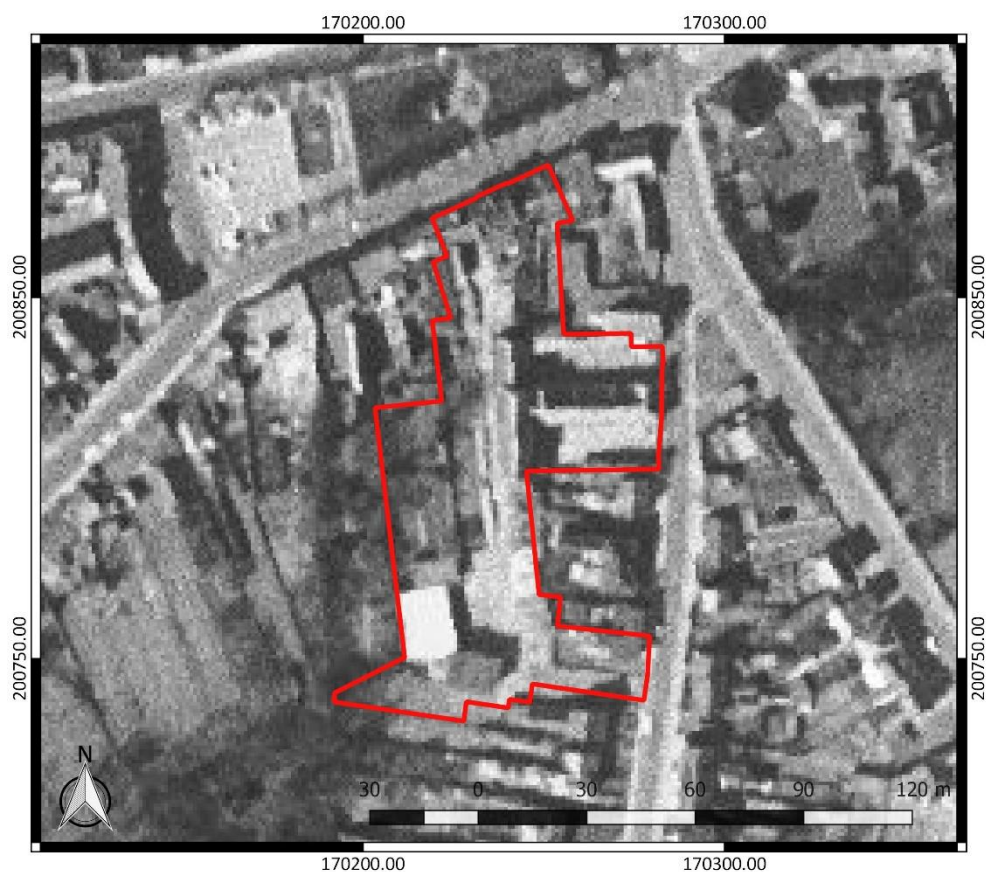
¹² Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Gemeentehuis van Berlaar en onderwijzerswoning [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9948> (geraadpleegd op 13 juni 2023).



Figuur 27: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



Figuur 28: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



Figuur 29: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



Figuur 30: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Ten zuiden daarvan wordt tussen 1881 en 1883 een schoolcomplex opgericht, eveneens naar het ontwerp van L. Blomme. In 1912-1915 wordt het uitgebreid naar een ontwerp van E. Careels. De oudste schoolgebouwen van de jaren 1880 vormden oorspronkelijk een symmetrisch ensemble aan de Schoolstraat. In 1999 werd het noordelijke volume aan de Schoolstraat, aansluitend op de overdekte noordelijke speelplaats, afgebroken waardoor de symmetrie verloren ging.¹³

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 29) toont ons de bebouwing die tussen 1880 en 1883 opgetrokken werd binnen het onderzoeksgebied. Ook in het zuidoosten van het onderzoeksgebied is nu bebouwing te zien langs de Schoolstraat en ook in het zuidwesten is bebouwing verschenen. Het gaat om gebouwen van de voormalige brandweerpost op het terrein. Uit de luchtfoto leiden we verder ook af dat een groot deel van het terrein verhard werd. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 30) toont een vrij gelijkaardig beeld aan de voorgaande luchtfoto. We merken op dat de bebouwing in het zuidwesten van het terrein aangepast is.

Het beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 18), maar zoals gezegd is de bebouwing in het zuiden van het terrein inmiddels gesloopt. Bijkomende delen van het terrein werden verhard met steenslag in functie van de aanleg van een tijdelijke parking.

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 31). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Zoals in hoofdstuk 2.2 reeds werd aangehaald, werd voor het onderzoeksgebied in 2016 al een archeologienota opgesteld (ID 727, zie hoger). Ten noorden van het onderzoeksgebied bevond zich in de late middeleeuwen een driehoekig plein met drenkpoel (CAI ID 105912). Dergelijke structuren gaan terug tot de late middeleeuwen.¹⁴

Ten westen van het driehoekige plein bevond zich De Kroon, een mouterij en brouwerij die opklimt tot de 17^{de} tot 18^{de} eeuw (CAI ID 105917).¹⁵ Ten noorden hiervan is een bronzen munt gevonden uit de Romeinse tijd. De munt wordt specifiek gedateerd tussen 98 en 117 na Chr.¹⁶

Iets meer naar het oosten toe vinden we de Sint-Pieterskerk (CAI ID 105783). De oorsprong van de kerk zou teruggaan tot de volle middeleeuwen, maar bij werfcontrole werden enkel resten uit de nieuwste tijd vastgesteld.¹⁷ Ook bij een proefputtenonderzoek zijn er resten uit de nieuwste tijd gevonden. Daarnaast bleek ook sprake van een knekelput uit de late middeleeuwen tot de nieuwe tijd (CAI ID 981298).¹⁸ Er werd ook een opgraving uitgevoerd rond de kerk, waarbij de begrenzing van het kerkhof vastgesteld werd. Het kerkhof bleek in het verleden geruimd te zijn. Desondanks werden

¹³ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Gemeenteschool [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9985> (geraadpleegd op 13 juni 2023).

¹⁴ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Wortelpoel [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105912> (geraadpleegd op 14 juni 2023).

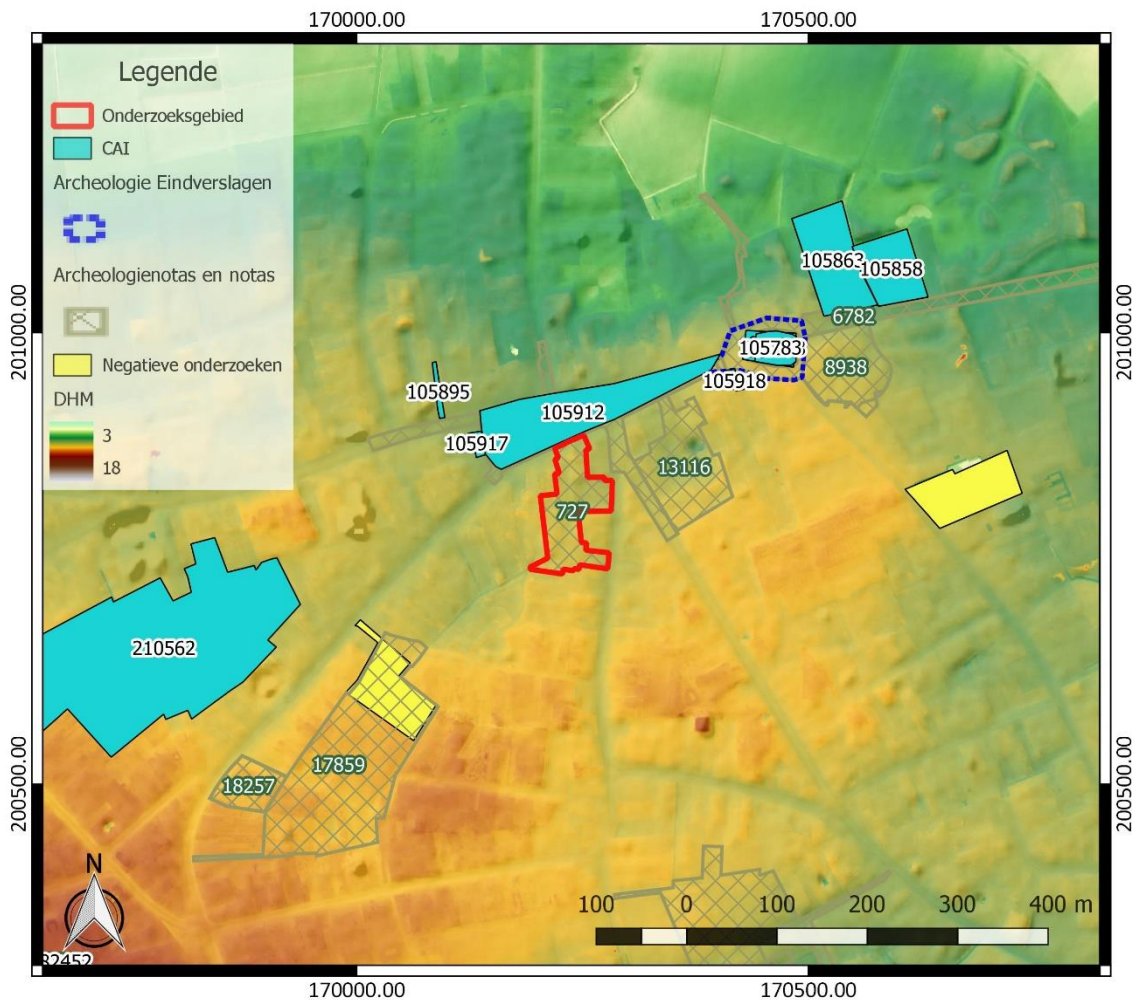
¹⁵ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: De Kroon [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105917> (geraadpleegd op 14 juni 2023).

¹⁶ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Dorpsstraat 12 [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105895> (geraadpleegd op 14 juni 2023).

¹⁷ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Sint-Pieterskerk [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105783> (geraadpleegd op 14 juni 2023).

¹⁸ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Markt - Ballaarweg [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/981298> (geraadpleegd op 14 juni 2023).

toch nog drie skeletten in anatomisch verband gevonden.¹⁹ Ten zuidwesten van de kerk bevond zich een herberg, die in de kern opklimt tot de 17^{de} eeuw (CAI ID 105918).²⁰



Figuur 31: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

Ten noordoosten van de kerk vinden we nog de aanduiding van een site met walgracht (CAI ID 105863), die gekend is van een 18^{de}-eeuwse kaart.²¹ Daarnaast vinden we een omgrachte pastorie die op basis van de jaarankers teruggaat tot 1631 (CAI ID 105858).²² Naar het westen toe zijn bij archeologisch onderzoek nog enkele paalkuilen, kuilen en een greppel gevonden (CAI ID 210562). Van de sporen wordt een datering in de volle middeleeuwen vermoed. Andere sporen bleken jonger

¹⁹ Cleda 2023, 44

²⁰ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: In den Hert [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105918> (geraadpleegd op 14 juni 2023).

²¹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Pastoriestraat I [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105863> (geraadpleegd op 14 juni 2023).

²² Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Pastoriestraat 5 [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105858> (geraadpleegd op 14 juni 2023).

en zijn te dateren in de late middeleeuwen tot de nieuwe tijd.²³ Tijdens een proefsleuvenonderzoek ter hoogte van ID 18257 werden geen relevante archeologische resten aangetroffen.²⁴

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving die geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties geven, lichten we daarom hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het onderzoeksgebied bevindt zich in het historische centrum van Berlaar. Historische kaarten tonen ons dat al minstens sinds de 18^{de} eeuw bebouwing aanwezig is in het noorden van het onderzoeksgebied. Er is dan ook sprake van een verwachting naar relevante archeologische resten uit de middeleeuwen en de nieuwe tijd voor het onderzoeksgebied. Resten uit deze periodes zijn ook bekend in de omgeving van het onderzoeksgebied, wat de verwachting voor resten uit deze periodes verder onderstreept. Daarnaast is ook sprake van een vondst uit de Romeinse tijd in de omgeving.

Op basis van de gunstige landschappelijke ligging van het terrein op een rug en in de omgeving van verschillende waterlopen, is ook de aanwezigheid van relevante archeologische resten uit andere periodes nog niet uit te sluiten. Wel kunnen we stellen dat het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite slechts laag is. Op het terrein werd in het verleden reeds een landschappelijk proefputtenonderzoek uitgevoerd. Daaruit blijkt dat er sprake is van een plaggenbodem op het terrein, die door verschillende bodemingrepen in het verleden plaatselijk aangetast is. Er bleken geen goed bewaarde oudere natuurlijke aardkundige eenheden bewaard waarin nog een goed bewaarde steentijd artefactensite kan voorkomen. Er was zoals gezegd wel sprake van verstoringen, maar die waren lokaal. Het is niet zo dat het bodemarchief binnen de volledige onderzoekszone te sterk aangetast is om er nog relevante sporen aan te kunnen treffen. Het terrein kent bijgevolg nog steeds archeologisch potentieel.

Wat is de impact van de geplande werken?

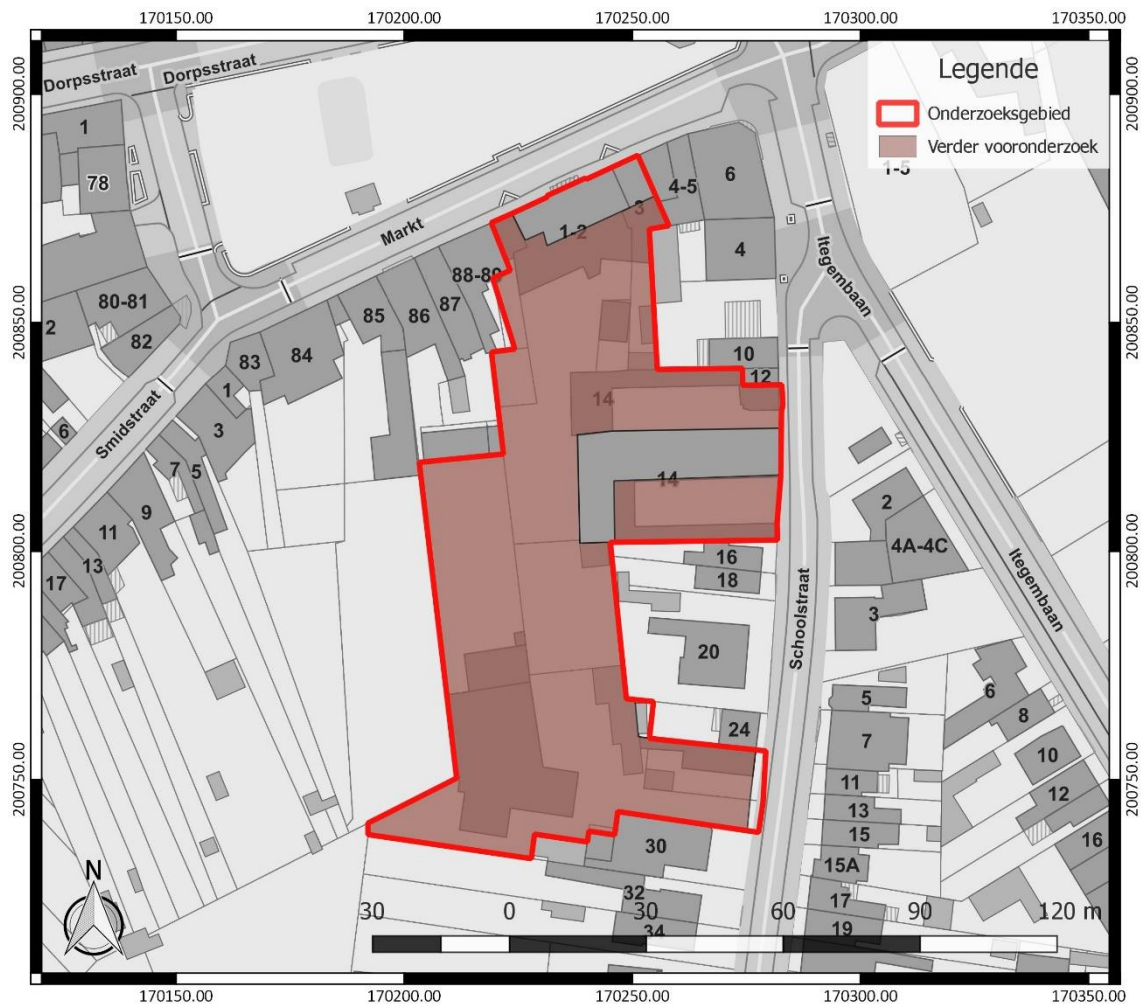
Binnen een zone van ca. 6312 m² binnen het onderzoeksgebied worden bodemingrepen gepland. De voornaamste werken omvatten de herbestemming van de voormalige school herbestemd tot een administratief centrum, de sloop van enkele gebouwen, de oprichting van enkele nieuwe bouwvolumes en omgevingsaanleg met onder meer de aanleg van een parking en groenzones. De verstoringsdiepte van de geplande bodemingrepen varieert sterk, van ca. 50 cm tot 1,20 m. Dit doet besluiten dat binnen de volledige zone van ca. 6312 m² waar bodemingrepen gepland worden, het bodemarchief bedreigd is.

²³ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Dorpsstraat [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/210562> (geraadpleegd op 14 juni 2023).

²⁴ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Smidstraat [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/984722> (geraadpleegd op 14 juni 2023).

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Op basis van gekende archeologische waarden in de omgeving, de situering van het terrein binnen de historische kern van Berlaar, historische kaarten en een reeds uitgevoerd landschappelijk bodemonderzoek is er sprake van archeologisch potentieel op de aanwezigheid van resten van de metaaltijden tot de nieuwe tijd binnen het onderzoeksgebied. Vooral dan met betrekking tot de late middeleeuwen en de nieuwe tijd is de archeologische verwachting verhoogd. Werkzaamheden op het terrein tijdens de nieuwste tijd hebben wel een negatieve impact op het bodemarchief gehad. Er blijkt sprake van verstoringen van het bodemarchief, maar daartussen is ook nog sprake van een relatief goed bewaarde plaggenbodem. We kunnen daaruit besluiten dat het terrein nog steeds archeologisch potentieel op de aanwezigheid van relevante archeologische sporen kent. Een evaluatie van de impact van de geplande werken maakt duidelijk dat het aanwezige bodemarchief bijkomend bedreigd wordt door de uitvoering van de geplande werken. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein is daarom bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig in de zone waar belangrijke bodemingrepen zullen plaatsvinden. Het betreft een zone van ca. 6312 m².



Figuur 32: Aanduiding van de zone waar bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel

gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt.

Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein bebouwd, verhard of begroeid is.

Landschappelijk bodemonderzoek vond in het verleden al plaats op het terrein en geeft aan dat het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite slechts laag is.

Wel dient een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Naar aanleiding van plannen voor de herbestemming van een scholencomplex, de afbraak van delen van de bestaande bebouwing en de oprichting van enkele nieuwe bouwvolumes en verder ook omgevingsaanleg met onder meer de aanleg van een parking, diende een archeologienota opgemaakt te worden. Uit het uitgevoerde bureauonderzoek blijkt dat het terrein archeologisch potentieel kent. Gezien de ligging van het terrein in de historische kern van Berlaar is er vooral een verwachting naar de aanwezigheid van relevante archeologische resten uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd. Omwille van de gunstige landschappelijke ligging is ook de aanwezigheid van relevante resten uit andere periodes momenteel nog niet uit te sluiten. Wel kunnen we op basis van de bewaring van het bodemarchief stellen dat het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite slechts laag is. Een evaluatie van de impact van de geplande werken op het bodemarchief maakt duidelijk dat de geplande werken een bijkomende negatieve impact zullen hebben. Omwille van het archeologisch potentieel van het terrein is daarom bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig in de zone die bedreigd wordt door de geplande werken.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Cleda, B., 2023: *Archeologische evaluatie van het bodemarchief van de Ballaarweg, Markt en Pastorijstraat te Berlaar (prov. Antwerpen). Eindverslag werfbegeleiding*, Aartselaar (ABO Archeologische Rapporten 1478).

Devroe, A., 2016: *Archeologienota – Verslag van resultaten Berlaar – Markt*, Mechelen.

Goolaerts, S./K. Beerten, 2006: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 16 Lier*, Leuven.

4.2 Websites

Cartesius (2023)
<https://www.cartesius.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2023)
<https://dov.vlaanderen.be/>

Erfgoedbank Kempens Karakter (2023)
<http://www.kempenserfgoed.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2023)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2023)
<https://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2023)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2023)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

